

CSERESNYÉS FERENC

1956-os magyar menekültek befogadása az NSZK-ba

A második világháború utáni Németországban az üldözött személyek befogadása – itt értelemszerűen a nyugati szövetségesek által megszállt tartományokra, illetve a későbbi Német Szövetségi Köztársaságra kell gondolni – jelentős eltéréseket mutat a többi nyugat-európai állam befogadási politikájától. Ennek legfőbb oka, hogy a harci cselekmények befejeződését követően körülbelül 4,5 millió úgynevezett Displaced Person (nem helyi illetőségű személy) tartózkodott Németország három nyugati megszállási övezetében. Az egykori hadifoglyokból, kényszer-munkásokból, menekültekből és koncentrációs táborokat túlélte személyekből álló népesség csaknem 20 nemzetiségből tevődött össze, és több mint 35 különböző nyelvet beszélt.¹ A győztes szövetséges nagyhatalmak potsdami döntése nyomán 1945-től 1949-ig arra kényszerült az ország, hogy mintegy 8 millió németet fogadjon be az egykori kelet-németországi területekről, valamint Lengyelországból, Csehszlovákiából, Jugoszláviából és Magyarországról. A szövetségi köztársaság megalapítását követően tömeges áttelepülés indult Németország keleti részéből Nyugatra. 1961 augusztusáig – a berlini fal megépítéséig – összesen mintegy 3,5 millió személy kelt át a belső német határon.² (Ez még az 1950-es évek második felében is évi 50–60 ezer „saját” menekültet jelentett.)

Ilyen hatalmas lélekszámú népesség elhelyezése és sikeres társadalmi beillesztése nyilvánvalóan jelentős társadalmi terhet jelentett. Az óriási költségvetési támogatás részeként létrehozták a Lastenausgleichsbankot (a „teher-

1 Wolfgang JACOBMEYER: Ortlos am Ende des Grauens: „Displaced Persons” in der Nachkriegszeit. In: *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart*. Hrsg.: Klaus J. BADE. Verlag C. H. Beck, München, 1992. 368–369. – Jelentős részük repatriálásának kudarca miatt több száz ezren még 1947 közepén is a nyugati megszállási övezetekben tartózkodtak. Uo. 371.

2 CSERESNYÉS Ferenc: *Menekültpolitika és menedékjog az Európai Unióban (1990–1999)*. JPTE Európa Központ, Pécs, 1999. 35. /Studia Europaea, 3./

kiegyenlítő bankot”), amely többféle kedvezményes kölcsönt nyújtott a kitelepített kelet-európai németek németországi újrakezdéséhez. A bankon belül a jelentős számú hontalan külföldi, illetve menekült integrálásának segítésére később kialakították a speciálisan e csoportokat támogató részleget is, kiterjesztették tevékenységét az etnikailag idegen menekültekre is. A háború végétől külön minisztérium működött az elűldözöttek, a menekültek és a háborús károsultak sikeres (vissza)integrációjának támogatására.

A „belső menekültek” miatti súlyos terhek ellenére a nyugati Németország a külföldi politikai menekültek befogadása és biztonságba helyezése érdekében az elsők között ratifikálta az 1951-es Genfi Menekültügyi Konvenciót. Az 1956-os magyar menekültek befogadása ennek első gyakorlati próbájának tekinthető. Sikeres végrehajtásához persze nyilvánvalóan szükség volt a civil társadalom legszélesebb rétegeinek az egyetértésére, pontosabban az aktív támogatására is.

A német kapituláció idején a „dépik” között a magyar állampolgárok száma 60 és 70 ezer között volt. Közel 10 év múlva, 1955. április elején 12 és félezerre becsülték a Német Szövetségi Köztársaságban élő, második világháború utáni menekültek számát.³ A Magyarországról Németország nyugati övezeteibe 1946 elejétől kitelepített németnek minősített magyar állampolgárok száma a különböző becslések kisebb eltérései szerint 180 ezer volt.⁴ E népesség jelentős része szintén jól beszélt magyarul. Így fordulhatott elő az a sajátság – nyugodtan egyedülállónak értékelhető – helyzet, hogy a Hessenben elhelyezett fiatal magyar menekültek csoportos elszállásolására szolgáló otthonok és kollégiumok vezetői szinte valamennyien beszéltek magyarul,⁵ aminek jelentőségét a beilleszkedés során – a német nyelvet nem, vagy alig értő fiúk és lányok esetében – aligha túlozhatjuk el. Az egykori kitelepítettek többségének segítőkészsége a menekültigazgatásban és a segélyezésben sajátságos és – tekintettel a közelmúlt sérelmeire – nehezen magyarázható németországi tény volt.

A magyar forradalom és a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn

A magyar menekültek támogatásában, a nyugati Németországban olyan társadalmi szervezet járt elől, amelytől ezt talán a legkevésbé lehetett

³ Bundesarchiv (a továbbiakban: BA) B106/5434.

⁴ FEHÉR István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 163.

⁵ Hauptstaatsarchiv Wiesbaden (a továbbiakban: HStAWi) 508/4205.

várni: a Magyarországi Németek Honfitársi Egyesülete (Landsmannschaftja). Ennek vezetői elsőként szorgalmazták a német politika irányítóinál a lehető legnagyobb segély biztosítását Magyarországnak. Úgy vélekedtek, hogy a magyar szabadságharc 18 millió keleti német szabadságát is közelebb hozta. Segítségüket főként a Magyarországon maradt németeknek szánták – Heinrich Reitinger, a Landsmannschaft vezetőjének korabeli álláspontja szerint az országban már csak mintegy 60 ezer tudatos német él, akiknek nincs semmi esélyük etnikai identitásuk megőrzésére –, ugyanakkor ez nem jelentette, hogy a segélyek elosztásánál etnikai különbséget tettek volna. Öntudatosan meg is jegyezték: felhívásuk annak a bizonyítéka, hogy a magyarországi németekben nincsen bosszúvágy elűzésük miatt, sokkal inkább a jelen feladatait és a jövőt akarják szolgálni.

A magyarországi németek Landsmannschaftja már november 4-e előtt segélyhelyet létesített a menekülteknek Eisenstadtban. A szervezők magyar hely- és emberismerete hatékonyra tette munkájukat, és a forradalmat kiváltó erőket is alapvetően jól ítélték meg. 1956. október 30-án egy konvojval nagy mennyiségű élelmiszert, gyógyszert szállítottak Burgenlandból Budapestre, a Rókus-kórháznak. Ez a segítség Németországból az első, de az egész nyugati világból is a második volt. A budapesti rádión keresztül szólították fel a nyugati világ közvéleményét a sürgős segítségre, és arról is tudósítottak, hogy a segélyszállítmányok akadálytalanul eljuthatnak Budapestre.⁶

A magyarországi németek németországi segélyszervezete vitt még segélyszállítmányt Kaposvárra, Győrbe, Sopronba, majd az osztrák határ mentén fekvő német lakosságú községekbe. November 3-án konvojuk összefutott az előrenyomuló szovjet hadoszlopok egyikével, és ekkor sikerült is bizonyítaniuk helyismeretüket: mellékutakon el tudták kerülni a fogságba kerülést.

November 4-e után a menekült magyarokat Eisenstadtból segélyezték tovább: 25 tiszteletbeli tagjuk dolgozott a helyszínen, de az egész (nyugati) Németországban több százan gyűjtöttek pénzt, élelmiszert, ruhát a helyi egyesületekben. Ötezer márkát és összesen több mint 250 tonna segélyt gyűjtöttek össze, részben magyarországi szállításra, részben ausztriai és németországi elosztásra. A dologi segélyek csaknem maradéktalanul a kitelepített magyarországi németektől származtak (Németországból, az Egyesült Államokból, Kanadából). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a magyar segélyezés ügye néha szenvedélyes vitákat váltott ki az

⁶ BA B150/3548. Heft 2.

egykori honfitársak között. Ezekből a vitákból értelemszerűen nem hiányoztak az elkeseredett és elutasító hangok sem, hiszen a kisemmizés, az elűzetés traumája még csaknem friss „élmény” volt. A többség azonban – miként a segélyek mennyisége is mutatta – helyeselte a vezetés spontán kezdeményezését.

A segélyszállítmányokat kísérők beszámolóí szerint a magyarországi német kisebbség – hasonlóan a vidéki magyar lakossághoz – nagyon óvatosan reagált az eseményekre. A legtöbb helyen kivárá, visszafogott magatartást tanúsított. Mintegy ennek ellensúlyozására jegyezte meg a szövetség vezetője, Heinrich Reitinger, hogy a forradalom több vezetője – például Maléter Pál ezredes – német származású. Szerinte november 4-ig a németek is bizakodtak, hogy a forradalommal talán az ő soruk is jobbra fordul Magyarországon – ugyanakkor élénken érdeklődtek a németországi áttelepülés lehetőségeiről. Heinrich Reitinger interpretálása szerint nem annyira a magas életszínvonal vonzotta őket – bár ennek a szerepét sem tagadta –, hanem az a többször is hallott kijelentés, miszerint „nekünk németeknek nincs már itt semmi jövőnk!”. A magyarországi németek szervezetének bonni szóvivője azzal a csattanóval fejezte be úti beszámolóját, hogy válaszuk az elűzésre nem a bosszú, hanem a testvéri segítség.⁷

Megbeszélések a magyar menekültek befogadásáról

1956. november 6-án este a külügyi hivatalban (*Auswärtiges Amt* – AA) összeültek a német szövetségi külügy, belügy és menekültügy szakértői, hogy megtervezzék a kormány menekültpolitikáját. A házigazda követ-tanácsos bevezetőjében közölte, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa és az ICEM (*Intergovernmental Committee for European Migration*) helyi képviselője is kérte a szövetségi kormány támogatását. A nemzetközi menekültügyi szervezetek delegátusai azt tervezték, hogy minden Genfi Konvenciót aláíró ország – közöttük a Szövetségi Köztársaság – a magyar menekülteket egy közösen rögzítendő kvóta arányában veszi át. A magyarországi menekültek átvételi prioritásairól kialakult vitában a Szövetségi Belügyminisztérium javaslatát fogadták el, és a következő sorrendben állapodtak meg. Elsőként a német állampolgárokat fogadják, majd a német nemzetiségűeket (ahogy akkor mondták: *Volksdeutsch* kategóriát), akiknél a nemzetiség megállapítása a szövetségi menekült-

⁷ Uo.

ügyi törvény alapján történik (§ 94. BVfG). Harmadikként a felsőoktatási intézmények hallgatóit (tekintet nélkül a származásra), és adott esetben e kategóriát kiterjesztik a gimnáziumi tanulókra is. Az utolsó két csoportot a németországi hozzátartozókkal rendelkező magyarok és más magyar menekültek (*Madjaren*) alkotják.⁸

A megbeszélés résztvevői elfogadták, hogy a fenti prioritásokra, azaz korlátozásokra, épülő sürgős programra van szükség. A belügy vissza-utasította azt a külügyminisztériumi elképzelést, hogy a menekültügyi törvény alapján az összes magyar menekültet vegyék át Ausztriából (mintha mind etnikailag németek lennének). Képviselőjük nehezen megvalósíthatónak tartotta a politikai menekültként való átvételt is (a Genfi Konvenció alapján), mert a magyarok egyszer már kaptak ilyen státuszt Ausztriában. Ennek ellenére ezt a lehetőséget tartotta továbbgondolandónak.

A külügyi megbeszélést követően november 13-án a menekültügyi minisztériumban ültek össze tanácskozásra a minisztériumok képviselői. A házigazdák delegáltja ismertette a Bundestag Elüldözöttek Albizottságának (*Bundestagsausschuss für Heimatvertriebene*) előző napi határozatait a magyar menekültekről. E szerint magyar gimnáziumot kell fenntartani, a befogadni kívánt 3000 magyar számára a menekülteknek szánt lakásépítési segílyt a német kitelepülőkkel (*Aussiedler*) analóg módon kell rendelkezésre bocsátani, illetve a magyarországi német menekülteket felülvizsgálat nélkül kell átvennie a szövetségi kormánynak.

Sürgősen tisztázni kellett viszont a szövetségi támogatás módját és mértékét, azért is, mert a magyar menekültek átvételének legnagyobb terhe Bajorországra nehezedett. Ide elsősorban magyarországi németeket akartak hozni. A német származásúak elosztása a tartományok között bejáratott rendszer szerint történt. A magyarokat először el kellett ismer- ni külföldi menekültnek a Németország által is ratifikált Genfi Konvenció szerint, majd a tartományok közötti egyetértés alapján elosztani őket.⁹

Az ülés résztvevői tudomásul vették, hogy az osztrák állapotok miatt az egyes személyek felülvizsgálatára csak Németországban lehet sort keríteni. A szokásos menekültügyi eljárást, amely olykor hónapokat vett igénybe, ugyancsak rövidíteni kellett. November közepén még mintegy 1000 német származású és 2000 magyar menekült elhelyezését tervezték, és mindkét csoport elosztását és gondozását a szövetségi menekültügyi minisztérium feladatává tették. Ekkor még a soproni egyetem Erdészeti Kara hallgatóinak és oktatóinak az esetleges átvétele is foglalkoztatta a

⁸ BA B106/47465.

⁹ Uo.

német szakértőket. A Claustal-Zellerfeldi Bányászati Akadémia kapacitása azonban nem tette lehetővé a hallgatók és oktatók azon szándékának megvalósítását, hogy együtt maradhassanak.

Alig érkeztek meg Németországba az első szerelvények a magyar menekültekkel, amikor a szövetségi kormány 1956. november 22-i ülésén a külügyminiszter javasolta, hogy 3000 helyett legalább 5000 magyar menekültet fogadjon be a Szövetségi Köztársaság. Javaslatát a tarthatatlan ausztriai állapotokkal indokolta. A közlekedési miniszter viszont az 5000-es számot is túl alacsonynak tartotta. Végül maga a szövetségi kancellár, Konrad Adenauer javasolta, hogy 10 000 magyar menekültet fogadjanak be. Hosszú vitát követően a kabinet úgy határozott: a koalíció képviselői indítványozzák a szövetségi gyűlésben a hatályos menekült-szükségellátási törvény (*Flüchtlingsnotleistungsgesetz*) kiegészítését, amit a szövetségi menekültügyi miniszter a belügyminiszter, az igazságügyi, a pénzügyi és a lakásépítési miniszter bevonásával tett meg. Ezzel a kiegészítéssel biztosították a magyar menekültek elhelyezésének törvényi háttérét.

A német egyetemi hallgatók egyesületének képviselője és egy bajor menekültigazgatási alkalmazott november harmadik hetében azért utazott rövid tapasztalatszerzésre Ausztriába, hogy felkészülhessenek a magyar egyetemisták, illetve a fiatalabb korosztályok fogadására. Beszámolójuk szerint a fiatalok nagy része Németországba akar települni, az angol, a francia és az olasz ajánlatokat rövid úton elutasítják. Az egyetemisták 60%-a a Német Szövetségi Köztársaságba, 10%-a más európai országba, 30%-a valamilyik tengerentúli országba kívánt továbbvándorolni.¹⁰ A német megfigyelők (már Ausztriából) arra is figyelmeztettek, hogy a fiatalok idegennyelvtudása nagyon gyenge, ezért az átmenő és a felvevő táborokban fel kell készülni gyorsított német nyelvtanfolyamok tartására. Problémát jelentett továbbá, hogy a fiatalok szállásai (*Jugendwohnheime*) a Szövetségi Köztársaságban csaknem teljesen telítettek voltak, és ezért a menekültek elhelyezése érdekében családokat is igénybe kellett venni. Az egyetemista korúak persze kisebb gondot jelentettek: a közülük addig az országba érkezett 150 főt a szövetségi belügy gondozta *Jugendplan* keretéből, és ők már be is kapcsolódtak a különböző német egyetemeken folyó oktatásba.¹¹

A kelet-németországi menekültekkel azonos elbánást igyekeztek kifejezni azzal is, hogy a magyarok szintén megkapták a Német Vöröskereszt képviselőitől az áthidaló- és üdvözlőpénzt (*Übergangs- und Begrüßungsgeld*), amely addig csak az etnikai németeknek járt. A szövetségi mene-

¹⁰ BA B150/5139.

¹¹ Uo.

kültügy nagy hangsúlyt fektetett annak rögzítésére, hogy a Németországba befogadott magyar menekülteknek is – miként az Ausztriában és Svájcban élőknek – az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának (*United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*) felügyelete alatt kell maradniuk (a Genfi Konvenció előírásainak megfelelően).¹²

A magyar menekültek száma és társadalmi összetétele (1956. november–december)

Az első transzporttal (1956. november 23-án) 454 magyar menekült érkezett a Göttingen (Alsó-Szászország) melletti friedlandi átmenőtáborba. Még aznap regisztrálták és elosztották őket a német tartományokba: túlnyomó többségüknél ebben a szakmai képzés, némelyeknél a család-egyesítés játszott a fontosabb szerepet. Másnap 103 személy utazott tovább a finkenwerderi tartományi táborba (Hamburg). Bár Baden-Württemberg egyelőre nem volt fogadókész, a család-egyesítések esetében hajlandó volt kivételt tenni, mert ez nem jelentett újabb elhelyezési problémát, lévén csak 14 fő érkezett emiatt a tartományba. Ugyanezzel az indokkal utazott Bajorországba hat, Berlinbe három személy. A brémai felvevőtáborba (Halmer Weg 69.) 192 személy ment tovább, Alsó-Szászországba (Hannover, Ahlemer Turm) 99 menekült került. Schleswig-Holstein (Lübeck, Vertriebenenamt, Meesenkaserne) 25 magyar menekültet fogadott be az első transzportból, Észak-Rajna-Vesztfália (Remscheid, Ewaldstr. 21, Jugendwohnheim) 11 személyt. Egy húszéves budapesti technikust saját kérésére visszaszállítottak Bécsbe.¹³

A friedlandi átmenőtábor vezetője az első magyar menekülttranszport németországi megérkezését követően irányelveket dolgozott ki a magyar menekültek fogadására és továbbítására. A vonatból kiszálló utasokat (a tábornak saját állomása volt) a hangosbemondón magyarul üdvözltek. Rögtön tudatták, hogy a tábor csak egy napi tartózkodásra szolgál, ezért a munkára vonatkozó kívánságokat nem itt, hanem a tartományi befogadó helyeken kell előadni. Vigyáztak rá, hogy ne folyhasson munkaerő-toborzás. A szállásbiztosító részleg vezetője osztotta be a menekülteket szobáikba. A regisztrált menekültek formanyomtatvány kitöltésével kérték és kapták meg a menekültstátuszt a Német Szövetségi Köztársaság területére. A német tartományokba történő elosztás a mun-

¹² Uo.

¹³ BA B150/3554. Heft 3.

kaerő-hivatal képviselője által történt, mégpedig az alsó-szászországi tartományi menekültügyi minisztérium programja szerint.

A magyar menekültek tartományok közötti elosztásánál messzemenően figyelembe vették a baráti kapcsolatokat, és ha valaki ezekről esetleg elfelejtett volna beszélni, az irányelvek szerint az illetékes hivatalnak minden esetben rá kellett kérdeznie. A 14 év feletti személyek tíz, a 14 év alatti gyerekek öt márka zsebpénzt kaptak. Az adminisztratív tennivalókat követték az egészségügyi és a szociális állomások látogatásai a német vöröskereszt képviselőinek kíséretében. A regisztrálólápra ezután rávezették a pénzkifizetésen kívül a röntgen, a keresőszolgálat, majd a menekültsegélyezés pecsétjét is. A regisztrációs lapokat az elutazásig visszatartották. Az egyetemistákat egy magyar professzor hallgatta meg a göttingeni egyetemről, és közülük huszonötöt el is szállásolt a város Nansen-házában.¹⁴

Az Ausztriából a Szövetségi Köztársaságba érkező magyarokat – nagyjából hasonló módon – a friedlandin kívül még négy másik átmenőtábor fogadta és továbbította: Piding, Schalding, Voggendorf és Bocholt. 1956 november–decemberében az öt táborba 13 577 magyar menekült érkezett (az arányokat az 1. táblázat mutatja).

1. táblázat. A magyar menekültek a németországi átmenőtáborokban

	Átmenőtábor helység	A regisztrált tartomány	Az összes menekültek száma	%-a
1.	Piding	Bajorország	5 287	39,0
2.	Schalding	Bajorország	1 143	8,4
3.	Voggendorf	Bajorország	411	3,0
4.	Friedland	Alsó-Szászország	3 078	22,7
5.	Bocholt	Észak-Rajna-Vesztfália	2 162	15,9
1–5.	Átmenőtáborok összesen		12 081	89,0
6.	A transzportokon kívül elismertek		1 496	11,0
1–6.	Elismert magyar menekült összesen		13 577 ¹⁵	100,0

Forrás: HStAWi 508/4197.

¹⁴ BA B150/3552.

¹⁵ A külföldi menekülteket elismerő nürnbergi szövetségi iroda technikai okok miatt nem érte el az összes menekültet, ezért a következő táblázatokban a menekültek összlétszáma többnyire valamelyest kisebb (13 437, 13 440 és 13 477).

A 2. táblázatból kiderül, hogy a menekültek között rendkívül magas volt az egyedülállók száma. Ha a 3–7. kategóriákból kivesszük a házassokat – bár ők is csaknem szabadon voltak mozgathatók a munkaerőpiac igényeinek megfelelően –, még mindig csaknem 2/3-ot tettek ki a gazdaság szempontjából a járulékos költségek kiesése miatt valószínűleg a leginkább költségkímélő csoportok.¹⁶

2. táblázat. Az 1956 végén Németországba érkezett magyar menekültek családi állapot szerinti megoszlása

Családi állapot	Számuk	Az összes %-a
1. Gyermekes szülők	2 338	17,4
2. hozzájuk tartozó gyerekek	1 372	10,2
1+2. Gyermekes családok tagjai	3 710	27,6
3. Egyedülállók	7 755	57,7
4. Házassók	1 406	10,5
5. Özvegyek	177	1,3
6. Elváltak	326	2,4
7. Különélők	66	0,5
3–7. sorok összesen	9 730	72,4
1–7. Magyar menekültek összesen	13 440	100,0

A nemek szerinti megoszlást mutató 3. táblázat alapján érthető a nyugat-európai országok Ausztriába küldött (ki)válogató bizottságainak lelkesedése a menekülttáborokban. Tényként állapítható meg, hogy a munkaerő-toborzók elsősorban a fiatal férfi munkavállalót preferálták. A legutóbbi időkig az a közfelfogás járta, hogy a nők érzékenyebbek, kevesebbet bírnak fizikailag, és több gondoskodást igényelnek (lakóhely, ruha, higiénia stb.), nem is szólva arról, hogy anyák lehetnek, ami ugyancsak kevésbé ideális a munkaerő maximális hasznosítására törekvők szemében. Az a tény, hogy a magyar menekültek több mint 3/4-e férfi volt, már önmagában is lelkesítette a korabeli vizsgálóbizottságokat, és arról sem szabad megfeledkezni, hogy a háború után 10 évvel a nemek termé-

¹⁶ A KSH titkos jelentése szerint a rendőrségi kijelentőlapokon számba vett illegálisan külföldre távozottak között a nőtlének, illetve a hajadonok aránya szinte ugyanennyi, 59% volt (*REGIO Kisebbségi Szemle*, 1991/4. 174–211. Különnyomat. Készült az 1956-os Forradalom Kutatóintézetének megbízásából). A házassók aránya viszont jóval magasabb volt itt, mint a közülük Németországba kerültek csoportjában (35%), miként az elváltak aránya is alacsonyabb volt a Németországba kerülteknél (2,4% szemben a 3,5%-kal).

szetes egyensúlya még messze nem állhatott helyre.¹⁷ Ez egyfelől esetünkben Nyugat-Európának jót tett, másfelől Magyarországnak egy újabb háborús veszteséggel, csaknem 140 ezer fiatal férfi elvesztésével ért fel.

3. táblázat. A magyar menekültek nemek szerinti megoszlása

	Fő	Az összes %-a
Férfi	10 133	75,2
Nő	3 344	24,8
Menekültek összesen	13 477	100,0

A 4. táblázat adatai szerint a magyar menekültek csaknem 90%-a negyven év alatti volt. Differenciáltabb korhatárok megállapítása minden bizonnyal azt jelezné, hogy a menekültek jóval több mint 80%-a 30 év alatti volt!¹⁸ Bár a fiatal életkor miatt valamelyest csökken a szakmai képesítések súlya, a 20 év felettieknél már ennek is volt jelentősége.

4. táblázat. A magyar menekültek életkori megoszlása

	Korcsoport	Fő	Az összes %-a
1a.	0–18 évig családban	1 372	10,2
1b.	0–18 évig szülő nélkül	1 383	10,3
1.	0–18 évig összesen	2 755	20,5
2.	19–25 évig	5 567	41,4
3.	26–40 évig	3 747	27,9
4.	41–60 évig	1 253	9,3
5.	60 felettiek	115	0,9
1–5.	Összesen	13 437	100,0

A menekültek sikeres strukturális és kulturális integrációja szempontjából nagy jelentőséggel bírt szakmai képzettségük és foglalkozási megoszlásuk, amelyet az 5. táblázat mutat be.

¹⁷ Különösen fontos szempont volt ez Németország számára, amelyet, úgy tűnik – szemben mondjuk a német etnikai összetételre való törekvéssel – sikerült a német toborzóknak érvényesíteniük, hiszen a nők aránya tíz százalékkal alacsonyabb volt itt, mint azok között, akik a KSH-jelentés szerint Magyarországot elhagyták.

¹⁸ A KSH-jelentés az illegálisan külföldre távozottakról pár százalékos eltéréssel nagyjából ezeket az arányokat mutatja.

5. táblázat. A magyar menekültek foglalkozási megoszlása a nürnbergi iroda adatai szerint

Foglalkozási csoportok		Fő	Az összes %-a
1.	Mezőgazdaság	492	4,1
2.	Bányászat	606	5,0
3.	Fa és fafeldolgozás	80	0,7
4.	Bőr és bőrkikészítés	22	0,2
5.	Élelmiszer- és élvezeti cikk	190	1,6
6.	Szállodaipar	127	1,1
7.	Nyomdaipar	46	0,4
8.	Kereskedelem	539	4,5
8a.	ebből: önálló	76	0,6
8b.	alkalmazott	463	3,9
9.	Kő- és talajmégmunkálás	25	0,2
10.	Háztartás	1 295	10,8
10a.	ebből: háziasszony	1 189	9,9
10b.	kisegítő	106	0,9
11.	Ruhaipar	432	3,6
11a.	ebből: takács	112	0,9
11b.	kötő	23	0,2
11c.	szabó	144	1,2
11d.	cipész	69	0,6
11e.	egyéb	84	0,7
12.	Építőipar	358	3,0
12a.	ebből: kőműves	178	1,5
12b.	ács	42	0,3
12c.	épületasztalos	48	0,4
12d.	tetőfedő	13	0,1
12e.	kőfaragó	11	0,1
12f.	egyéb	66	0,6
13.	Közalkalmazott	283	2,4
14.	Tehergépkocsi-vezető	402	3,3
15.	Fémfeldolgozó-ipar	2 662	22,2
15a.	ebből: lakatos, hegesztő	948	7,9

15b.	esztergályos, marós	430	3,6
15c.	villanyszerelő	392	3,3
15d.	autószerelő	243	2,0
15e.	műszerész	194	1,6
15f.	gépszerelő	120	1,0
15g.	öntő és formázó	89	0,8
15h.	kovács	72	0,6
15i.	finommechanikus	65	0,5
15k.	egyéb	109	0,9
16.	Egészségügy	170	1,4
16a.	ebből: orvos	36	0,3
16b.	fogorvos	6	0,0
16c.	egyéb	128	1,1
17.	Egyéb kiemelt foglalkozások	829	6,9
17a.	ebből: kémikus, fizikus	35	0,3
17b.	technikus és mérnök	467	3,9
17c.	egyéb	327	2,7
18.	Szakképzetlen munkás	1 298	10,8
19.	Képzésben részt vevő	1 830	15,3
19a.	ebből: tanonc	299	2,5
19b.	tanuló (ált. és középi.)	539	4,5
19c.	egyetemista	992	8,3
20.	Egyéb szakmák és ismeretlen	299	2,5
1–20.	Összesen	11 985	100,0
21.	Gyerekek családdal	1 372	
22.	Gyerekek foglalkozási adat nélkül	80	
1–22.	Mindösszesen	13 437	

Az adatokat nézve első pillantásra is feltűnő a mezőgazdaságból és a bányászatból érkezettek jelentősnek mondható száma. Viszonylag jelentékeny volt az elvándorlás a kereskedelemből, elsősorban az alkalmazottak közül, hiszen az önálló kategória a negyvenes évek végére csaknem eltűnt, és csak kissé tudott ismét regenerálódni az ötvenes évek közepéig. Mellettük a ruházati iparban és az építőiparban foglalkoztatottak, valamint a tehergépkocsi-vezetők viszonylag magas száma érdemel említést. Fontos

lenne megállapítani, miért menekültek el sokan a fémiparból. Az értelmiségi foglalkozásúak között a műszaki és a természettudományi végzettségűek domináltak. A szakképesítés nélküliek magas aránya eddig jóval kevésbé volt közismert, mint a tanulóké és az egyetemistáké.¹⁹ (Igen magas volt a háztartásbeliek aránya is.) Kisebb arányeltolódásoktól eltekintve (fémipar, egyetemisták) megállapítható, hogy az elvándorlás minden korabeli magyar társadalmi réteget nagyjából súlyának megfelelően érintett.

A már hivatkozott KSH-jelentés csoportosítása az egyes foglalkozási kategóriákban eltér a német felméréstől. Annyi azonban megállapítható, hogy bár Németországba is sok szakmunkás került (különösen a fémiparból), Magyarországot arányaiban még több ipari (34,6%) és nem ipari (11,2%) szakmai dolgozó hagyta el (összesen 45,8%). A segédmunkások aránya is jóval magasabb volt azonban a Magyarországot elhagyók között, mint a Németországba érkezettek között (17,7%). Az értelmiségi menekültek között a mérnökök és az orvosok magas arányát tükrözte a KSH jelentése is (10,6, illetve 4,9%). A magyar jelentésben az országot elhagyók között magasabb volt az általános és középiskolai tanulók aránya (38%), valamint az ipari tanulók aránya (9,7%), de alacsonyabb az egyetemi és főiskolai hallgatók aránya (6,5%).

Az adminisztratív nehézségek

A menekültek érkezésénél igyekezett megjelenni az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának a németországi képviselője is. Magyar nyelvű felhívásában Arnold Röhrholt a következőket írta a menekültek jogállásáról: „Önöknek valójában ugyanazok a jogaik és a kötelezettségeik, mint a Szövetségi Köztársaságban élő más külföldieknek. Ezen kívül menekültként való elismerésüket követően megkapják azokat a jogokat is, amelyeket a nemzetközi menekültügyi egyezmény (Genfi Konvenció) a menekülteknek biztosít. Ez az egyezmény megvédi Önöket a német állam területéről való kiutasítás ellen. A közsegélyezés és a szociális biztosítás terén jogaik a német állampolgárokéval azonosak. Ugyanazt a munkajogi védelmet élvezik, mint a németek.”

A munkavállaláshoz azonban – a külföldiekre vonatkozó foglalkoztatási tilalom feloldása érdekében – a menekülteknek szükségük volt az úgynevezett Befreiungsscheinra, amelyet a helyi munkaközvetítő hivatalok – az ígéret szerint legalábbis – minden további nélkül kiadtak. A mene-

¹⁹ HStAWi 508/4197.

kültek tehát a Szövetségi Köztársaság területén széleskörű védelmet és támogatást élveztek. A főbiztos képviselője ezért kérte is őket, hogy igyekezzenek itt letelepedni – miközben, természetesen, a repatriálás lehetőségét éppúgy nyitva hagyták, miként a legális továbbvándorlását is.²⁰

A magyar menekültek elhelyezését a helyszűke, illetve a kelet-európai németek és a szovjet-zóna menekültjeinek elhelyezésén kívül jelentősen megnehezítette – legalábbis a belügyminisztérium szerint – a munkaadói szövetségek és az egyetemi egyesületek toborzó partizánakciója. Ennek következtében ugyanis a tervezett transzportok egy része nem volt elhelyezhető, mert időközben a táborhelyek részben foglaltak lettek.

A korábbi gyakorlattól – azaz a politikai menekültek addigi elismerési eljárásától – eltérően a magyar menekültek egy formanyomtatvány kitöltésével ideiglenes politikai menekültstátuszt kaptak. Ilyet a „normális” igazgatási eljárás nem ismert, ám a tömeges érkezés, illetve átvétel ezt a lépést szükségessé tette. Az 1953. január 6-i menekültrendelet (a Genfi Konvenció német ratifikálása) ettől persze még érvényes maradt a magyar menekültekre. A külföldi menekültek korábbi elismerése azonban a Valka-Lagerben átlag hat hónapot vett igénybe, így a vasfüggöny idején elégséges felvételi gyakorlatot is módosítani kellett. A nürnbergi szövetségi hivatal a friedlandi, a bocholti, a pidingi és átmenetileg a schaldingi átmenőtáborokban is ideiglenes felülvizsgáló helyeket rendezett be. Ezek a bizottságok nem három személyből álltak – miként a rendelet előírta –, hanem a kormánynak a nürnbergi gyűjtőtáborból delegált megbízottja képviselte egy személyben a testületet.²¹

A magyar menekültek befogadására kidolgozott különleges „regisztrációs rendszer” alapján minden menekült ideiglenes elismerést kapott a menekültrendelet keretében, tekintet nélkül korára, családi állapotára vagy akár korlátozott cselekvőképességére. A mértékadó hivatalok természetesen pontosan tudták, hogy az előzetes elismerés nélkülözi a jogalapot, azonban a menekültek tömeges befogadása másként nem volt megoldható. Az ideiglenes elismerés egyben ideiglenes személyi igazolványként is szolgált. A Belügyminisztérium és a Munkaügyi Minisztérium közösen felelt azért, hogy a menekültek esetleges munkafelvételénél ne adódjanak nehézségek. Az ideiglenes elismerés ugyanis nem tartalmazta azt a követelményt, amit a Szövetségi Köztársaság területén tartózkodó külföldieknek különben bizonyítaniuk kellett, hogy keresnek maguknak foglalkozást.

²⁰ BA B150/3552.

²¹ HStAWi 508/2891.

Az ideiglenes igazolvány érvényességét végül – hosszú vitákat követően – négy hónapban állapították meg. A magyar menekülteknek ezen időn belül kellett beszerezniük végleges személyi igazolványaikat az idegengazdálkodásnak. (A politikai menekültstátusz végleges elismerése egy későbbi időpontban – teljes értékű eljárással – továbbra is a müncheni szövetségi központ feladata maradt.) Az ideiglenes elismerés hivatalos visszavonásig, illetve az igazolvány lecseréléséig a politikai menekültstátusz igazolása volt kifelé. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának egyetértésével – a menekültek országon belüli átköltözésének a követhetősége érdekében – a menekültek 6 hónapos érvényességű személyi igazolványokat is kaptak, amelyet a helyi rendőrségek illetékes részlegei állítottak ki.

A magukat németnek tartó menekültek állampolgárságának az elismerése értelemszerűen más eljárás szerint történt. Ők azért kapták meg a minden menekültnek biztosított négy hónapos ideiglenes menekültstátust, hogy sürgetés nélkül dönthessenek arról, kívánják-e az etnikai alapú elismerést, és ezzel a korai állampolgárságot, vagy sem. Erről más apparátus döntött, mint a magyarok elismeréséről. Az ügyekkel a már évekkel korábban – a keleti németek érdekében – létrehozott tartományi menekültügyi igazgatások foglalkoztak, és ezek véleményezték a szövetségi menekültügyi törvény (a BVFG) 6. §-a alapján a kérelmezők etnikai hovatartozását. A máshová tartó szerelvényekről Németországban leszálló magyar menekültek elismerési eljárását is lehetett kezdeményezni az érintett tartományban, nem kellett visszatérni az átmenőtáborok valamelyikébe. Természetesen ezeket a személyeket szintén beleszámították a tartományi befogadási kvótába.²²

A társadalmi integráció kezdetei

Az 56-os magyar menekültek társadalmi integrációs folyamatának egyik fontos állomása volt a német szövetségi gyűlés 1957. február 21-i döntése. Ebben a már másnap törvényerőre emelkedett határozatában a Bundestag módosította az 1953. március 9-i menekült-szükségjuttatási törvényt (*Flüchtlings-Notleistungsgesetz*): „A törvény szerint az elűldözöttek és az olyan németek elhelyezéséhez, akik a szovjet megszállási övezetből, vagy a szovjetek által megszállt Kelet-Berlinből menekültek, juttatások követelhetők. Ugyanez érvényes azon személyeknek az elszállásolására, akiket külföldi menekültként elismertek.” Az utóbbi kiegészítés nem ke-

²² BA B106/47. 465.

vesebbet jelentett, mint hogy a jogszabály a társadalmi beilleszkedés egyik legfontosabb követelményében feladta a pozitív diszkriminációt, az etnikai németek preferálását. Ettől fogva amennyiben a külföldi politikaimenedék-kérők – jelen esetben a magyar menekültek – megkapták a menekültstátuszt, a lakhatás területén a németekkel azonos támogatást igényelhettek.²³

A német szövetségi kormány közlönye 1957 szeptemberében közzétette a menekültügyi minisztérium jelentését *A magyar menekültek a Német Szövetségi Köztársaságban* címmel. E szerint 1956 végén a szövetségi kormány nehéz helyzetben volt: segíteni kívánt egyrészt Ausztriának a minél több magyar menekült átvételével, befogadásával, valamint korábban ausztriai élelmezésének és elszállásolásának a támogatásával. Másrészt folyamatosan figyelnie kellett arra, hogy havonta 20–25 ezer menekült keresett menedéket a szovjet megszállási övezetből a Szövetségi Köztársaságban. Éppen ebben a kritikus időszakban ráadásul több nagy hullámban érkeztek áttelepülők a Lengyelországhoz került keleti német területekről. 1956 végén a németországi táborokban 86 ezer elüldözött kelet-európai német és 160 ezer szovjet-zónabeli német személy tartózkodott. A nem német – külföldi – menekültek száma ugyanott 27 ezer személyt tett ki.²⁴

A nyugati Németországba érkezett magyarok száma 1957 februárjában elérte a 14 és félezer személyt (a velük jött németekkel együtt). Ekkorra a menekülttáborok gyakorlatilag telítődtek az említett keleti német menekültcsoportokkal, és emiatt már nem volt vállalható a magyar menekültek további fogadása. Igaz viszont, hogy – mint említettem – a magyarok munkavállalás szempontjából kedvező életkori és foglalkozási összetétele jelentős mértékben megkönnyítette elszállásolásukat és későbbi befogadásukat, mégsem jelenthető ki, hogy a korabeli Németország a gazdasági előnyök érdekében fogadott be magyar menekülteket, hiszen Svájc mellett egyedül a Szövetségi Köztársaság fogadott be magyarokat gazdasági alkalmasságuk vizsgálata nélkül. A túlnyomórészt 18 és 25 év közötti fiatal munkaképes magyar férfiak hamarosan képességeiknek megfelelő, jól fizető munkahelyeket kaptak. Adott körülmények között a német lakosság fogadókészsége és együttérzése tehát inkább a demokratikus európai gondolkodás megnyilvánulásaként értékelhető.

Az adatok részletesebb vizsgálata persze megmutatja a kezdeti nehézségeket is. A Hessen tartományi átmenőtáborban (Neuenhaßlau) – itt

²³ BA B134/3823.

²⁴ BA B150/3548. Heft 1.

található a tartomány legnagyobb városa, Frankfurt am Main is – a munkaügyi hivatal 1957. január közepén kimutatást készített a munkába már „kiközvetített” magyar menekültekről. Az összesen 99 személyt 29 közepes és kis cégnél helyezték el. A legtöbben – tizenhatan – Kasselbe mentek, míg kilencen a frankfurti főpályaudvaron kaptak munkát. De akadtak olyanok is, akik családi vállalkozásnál kaptak állást. 1957 elején a 81 munkába járó magyar menekültből 74-en (91,4%) segédmunkásként – konyhai kisegítő, vagon tisztító stb. – tudtak elhelyezkedni, és csak heten kaptak közülük azonnal szakmunkás – cipész, autószerelő, pék, esztergályos, szakács – állást (8,6%). Tizennyolc személynek a 99-ből hamarosan ismét nem volt munkája, mert a tartományi menekülttáborban várták elszállításukat az Egyesült Államokba és Kanadába.²⁵ A Fulda város körzetébe került kilenc magyar menekült közül hat ugyancsak segédmunkásként kapott először munkát. Némi szakismertet igénylő tevékenységet hárman tudtak kezdetben folytatni.²⁶

Ha összehasonlítjuk ezeket az arányokat a magyar menekültek Friedlandban – rögtön Németországba érkezésüket követően – készült foglalkozási statisztikaival, akkor azt látjuk, hogy a segéd- és betanított munkás kategóriába (a háztartásbeliek és a szakképzetlen munkások együtt) 2487 személy, azaz az összes menekültnek csak 18,5%-a tartozott.²⁷

Szemben azokkal a panaszokkal, hogy a magyarok túl könnyen, már az első kisebb nehézségek hatására elhagyják munkahelyüket, a táborból munkába közvetített magyarok közül csak hat személy hagyta ott több mint egyszer a neki kiutalt állást, és tért vissza a táborba (a 305-ből). A jelentős többség tehát dolgozni akart. A legtöbbször nem a lustaság állt a háttérben, hanem félreértések, nyelvi nehézségek, vagy a megígért bér ki nem fizetése. (Nem szabad elfeledni: a magyarok előtt még ismeretlen volt a bruttó és nettó bér közötti differencia és annak oka.) Csak néhány esetben történt a munkamegszakítás a menekültek hibájából.²⁸

²⁵ HStAWi 508/4197.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. Jól szemléltethető itt is a vándorlásszociológia „alávándorlás” fogalma. Ezt a bevándorló sorsot a német fogalom még szemléletesebben fejezi ki, amikor társadalmi „alárétegződésről” (*Unterschichtungsprozess*) beszél. Igen fontos megjegyezni, hogy ez nem jelentett negatív diszkriminációt: többek között Hofbauer is bizonyította 1985-ben a keletnémet áttelepülők példáján, hogy Nyugat-Németországban többnyire a kvalifikált szakmunkásoknak is letről, adott esetben betanított- vagy segédmunkási pozícióból kellett kezdeniük a strukturális beilleszkedést az áttelepülést követően. Ennek pedig még nagyobb a valószínűsége eltérő nyelv és kultúra esetén. – Hans HOFBAUER: Berufliche Eingliederung von Übersiedlern aus der DDR und Berlin-Ost. *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*, 1985/3. 351.

²⁸ HStAWi 508/4197.

Az integráció szempontjából külön kérdést jelentett a fiatalok gondozása. Már 1956. november végén felvetődött a fiataikorú magyar menekültek elhelyezésének lehetősége az ifjúsági szállásokon (*Jugendherberge*), amikor szövetségi szinten még 8000 gyerek fogadásával számoltak. Hessen 250 személyt szállásolt el így azonnal az 1600 magyar fiatalból, de az intézmények eredeti funkciójának megfelelően bizonyos kereteket igyekezett fenntartani a német fiataloknak is.²⁹ Természetesen a szövetségi kormány más irányokba is tájékozódott a menekült fiatalok érdekében. A hesseni belügy már 1956. december elején jelentette, hogy melyik körzetben milyen felajánlások érkeztek, és mennyi fiatal, felnőtt, egyedülálló és családos ember befogadására érkezett ajánlás. A magánháztartások felajánlásait ellenőrizték is, hogy a szándékok elkülöníthetők legyenek a tényleges lehetőségektől.³⁰

Hessenben rövid időn belül – 1956. december 15. és 1957. január 15. között – a következő szállás- és ellátási lehetőségeket teremtették meg az egyetemisták, a fiatal munkások, és a még tanulók, vagy szakmával nem rendelkezők számára. A bajorországi szövetségi táborból és a hesseni átmenőtáborokból érkezett 97 egyetemistát az újonnan létrehozott zárt ifjúsági szervezetekbe (*Jugendgemeinschaftswerk*) irányították. A frankfurt-borheimi egyetemi diákotthon 28 fiatalembert fogadott, a marburgi Ifjúsági Szálló 36 hallgatónak adott szállást, a wolfsgarteni kastélyban 33 személy lelt ideiglenes otthonra. A fiatal magyar munkásokat (összesen 188 személyt) Hessenben négy helyszínen szállásolták el: Frankfurt-Griesheimben 12 főt, a Szövetségi Vasút (*Bundesbahn*) szállásain és kisebb otthonaiban további 96 személyt, Darmstadt és Wetzlar kisebb szállásain 32, illetve 48 személy nyert ebből a csoportból elhelyezést. A szakmával még nem rendelkező, 14 és 17 év közötti 29 fiatalnak a frankfurti fiatalok házában szakmai tanfolyamokat szerveztek. A tartományi ifjúsági szervezetek felajánlották, hogy biztosítják a gyerekek egyéni gondozását (az Offenbach-i városi csoport 7, a Gerolstein-i 15, a hanaui 10 magyar gyereket). (Lásd a 6. táblázatot.)

A felsorolt gondozási csoportok vezetői a wolfsgarteni kastély otthonvezetőjének kivételével valamennyien folyékonyan beszéltek magyarul. Vagy azért, mert magyarok voltak, mint a frankfurti két otthon vezetője (Dr. Báthory), vagy mert Magyarországról kitelepített németek voltak (Fritsch, Klein és Veith). Wolfsgartenben szintén élt két magyarul kiválóan beszélő segítő, így a megértés és a nevelés feltétele ott is biztosított

²⁹ HStAWi 508/4206.

³⁰ Uo.

6. táblázat. Magyar fiatalok gondozási csoportok szerinti megoszlása Hessen tartományban

1.	Egyetemista csoportok	3 / 97 gondozott
2.	Általános gondozó csoportok	4 / 188 gondozott
3.	Szakmai tanfolyam	1 / 29 gondozott
1–3.	A nyolc integrálási helyen gondozott fiatalok száma	314 fő
4.	Csatlakozó egyéni gondozás	3 / 32 gondozott
	Összesen:	346 fő

volt. Az egyéni gondozás esetében a városi csoportok vezetői gondoskodtak tolmácsról.³¹

A fiatal magyar menekültek sikeres társadalmi integrálása érdekében a hesseniek további célokat is maguk elé tűztek. A nyelvi nehézségek legyőzése érdekében az összes gondozási helyen nyelvi kurzusokat kell szervezni; a *Fiatalok otthon és munkában* elnevezésű munkacsoport kiadja a *Híd* című folyóiratot, egy szótárt a mindennapi nyelvhez, továbbá magyar irodalmat bocsát rendelkezésre. Segíteni kell az álláskeresést (a munkaügyi igazgatással együttműködve), a felkészülést a tanulásra és a továbbképzésre, a lakhatás intézését. Javítani kell a szálláslehetőségeket, a ruhaneművel való ellátást (a Német Vöröskereszt, az egyetemi segélyegyletek stb. segítségével), és az adminisztratív kötelezettségek teljesítését (idegenrendészet, adóbevallás stb.). A közösségi kapcsolatok és az egészséges közélet ápolása érdekében fontosnak vélték a kapcsolatteremtést a különféle német csoportokkal, egyesületekkel, családokkal. Emellett fontosnak ítélték a sporteszközök beszerzését (beleértve egy vízilabdacsapat felszerelését is), a szabadidő eltöltésének támogatását (játékok, hangszerek, rádiók, televíziók kölcsönzése stb.). Ezen a területen már korán sikereket értek el: a Német Vöröskereszt több mint ötezer márkás pénzügyi segítségének köszönhetően a megalakult csoportokat fel tudták szerelni a szabadidő eltöltéséhez szükséges eszközökkel. Sok fiatal magyarnak igen hamar alakulhatott így ki kapcsolata különféle helyi egyesületekkel és szervezetekkel, mindenekelőtt sportegyesületekkel.

³¹ HStAWi 508/4205. Egyedülálló jelenség a korabeli (szabad) Európa magyar menekülteket befogadó országai között, hogy a viszonylag nagy számú magyarul beszélni tudó személy nem a korábbi magyar emigránsok soraiból került ki elsősorban – ilyenek a többi befogadó országokban is akadtak –, hanem a kitelepített magyarországi németek közül.

Fontosnak vélték továbbá az orientálást, azaz a német viszonyok megismertetését is. Ezért folyamatos találkozásokat és családi meghívásokat, filmvetítéseket, beszélgetéseket, vitákat, színházlátogatásokat szerveztek, valamint emlékhelyeket, cégeket mutattak meg.

A németek úgy értékelték, hogy a fiatal magyaroknak lehetőleg gyorsan meg kell tanulniuk németül, hogy egyetemre kerülhessenek, vagy jobb szakmai fejlődési lehetőségekkel rendelkezzenek.

Meglepőnek találták, hogy erős körökben az anyagi szerzés vágya, és ebben a tekintetben csak nagyon kevés együttérzést mutatnak még legközelebbi sorstársaikkal is. (A ruhasegélyek elosztását például nem lehetett csak magukra az egyetemistákra bízni, de ugyanígy a cigaretta-adományokat sem, mert némelyek nem viselkedtek szolidárisan.) Az egyetemisták magas igényeket támasztottak, gyakorlatilag csak új dolgokat akartak viselni, míg a fiatal munkások ebben visszafogottabbnak és hálásabbnak bizonyultak a németek szerint. A magyar egyetemisták és a fiatal munkások viszonyában az előbbieket részéről távolságtartásra figyeltek fel, és az utóbbiak nem számíthattak az egyetemisták támogatására. Egy menekült úgy magyarázta az ellentét okát, hogy a kommunista Magyarországon a munkásokat erősen támogatták, míg az értelmiséget támadták polgári származása miatt, és ezáltal erős réteggondolkodás alakult ki.³²

A magyarok befogadásának lezárulása Németországban

1956. december 17-én a belügyminisztériumban ismét összeültek az érintett minisztériumok szakértői, hogy megállapodjanak a tízezer fős kontingens feletti még mintegy 3500 magyar menekült átvételében, és abban, milyen szempontok legyenek a mérvadók a személyek kiválasztásában. Elsődleges szempontnak ítélték a szakértők a családegyesítés céljából, továbbá a BVFG 94. szakasza szerint származásuk miatt Németországba utazni kívánók befogadását. Ezután jöttek számításba a munkaerőpiac igényei és elvárásai, például a szinte állandó munkaerőhiánnyal küszködő Ruhr-vidéki bányák igényei.

A kérdés tehát az volt, hogy a korábbi – gyakorlatilag válogatás nélküli – befogadást hogyan lehet átalakítani más szempontokat előtérbe helyező eljárássá. Abban teljes volt az egyetértés, hogy ennek lehetőleg súrlódásmentesen kell megtörténnie, hogy az NSZK-nak a tízezer ma-

³² Uo.

gyar menekült emberi szempontokra figyelő átvételével szerzett jó híre ne homályosuljon el a világban. A szakértők leginkább célravezetőnek azt tartották, ha Ausztriába küldenek néhány, a szakmai kiválogatáshoz jól értő embert. A minisztériumi képviselők szerint a kiválasztó bizottságba delegálni kell a magyarul jól beszélő személyen kívül még egy főt a szövetségi munkaközvetítő hivatalból, egyet a munkanélküli biztosítótól, és egyet a Ruhr-vidéki bányáktól. A bányák számára kiválasztott menekülteket azonnal Essen-Heisingenbe kívánták szállítani, mert ott a szállás és a munka már biztosított volt.³³

Egy bő hónap múlva, 1957. január végén (a 13 500 magyarországi menekült átvételét követően) ismét felmerült a menekültek további befogadásának a lehetősége. Egyrészt a még mindig Ausztriában tartózkodó menekültekről, másfelől a Jugoszláviába került magyarokról volt szó. A külügyi hivatalban folytatott szakértői megbeszélésen az ausztriai átvételek folytatásáról úgy határoztak, további magyar menekülteket nem kellene felvenni addig, amíg nem tisztázódik egyértelműen a visszavételek kérdése (a hazatérni kívánók újbóli beengedése az országba). Az ismét esedékes kvóta (3000 személy) befogadásával szemben a repatriálás biztosítása esetén nem zárkóztak el. Ekkor azonban már ragaszkodtak ahhoz, hogy a keret német nemzetiségűekkel legyen kitöltve. (Már jelentkeztek is áttelepülésre az ausztriai német konzulátuson). A következő okokat sorolták fel a magyarok átvételével szemben:

1. A Szövetségi Köztársaság a maga részéről eddig is szép számban fogadott be magyar nemzetiségű menekülteket, és ez a nemzetközi segítség arányaihoz képest elégséges hozzájárulás a magyar segélyezéshez.

2. Semmi nem indokolja, hogy a már Ausztriában tartózkodó magyarországi németek hátrányos helyzetbe kerüljenek a magyar nemzetiségűekkel szemben. Éppen ezért a még rendelkezésre álló segélylehetőséget a kevés, Magyarországról elmenekült német nemzetiségűnek kellene biztosítani.

3. Csak amennyiben a háromezres keret nem lenne német nemzetiségűekkel kitölthető, akkor lehetne még a különbség mértékéig magyarokat befogadni.

A Jugoszláviából történő menekültátvételt ugyancsak érvényesnek tekintették a fenti elveket. A szakértők szerint a magyarok további felvétele veszélyeztetné a kelet-európai német áttelepülőket és a szovjet-zóna menekülteinek elszállásolását és integrációját. Az egyes kivételes eseteknek mindenképp korlátozottaknak kellett maradniuk. Szemben

³³ BA B150/3547. Heft 1

Ausztriával, Jugoszlávia esetében átvételi kvóta sem volt megállapítva, ami kétségtelenül megkönnyítette annak a kimondását, hogy az odame menekült németeket egészében, míg a magyarokat csak kivételes esetekben kell átvenni. Az etnikai hovatartozás kérdésének az eldöntésébe be kívánták kapcsolni a magyarországi németek Landsmannschaftját is, míg az alapos kivizsgálás feladata a belgrádi német követségre várt. A magyarországi németek érdekképviselője a szövetségi köztársaságban ekkor már azért szállt síkra, hogy mindkét fent említett országból németeket vegyenek át. A fenyegető asszimiláció elkerülése érdekében tulajdonképpen az egész kisebbség átvételét tartották volna kívánatosnak, az adott körülmények között azonban „beérték” a menekültek átvételével.³⁴

1957. január végén a szövetségi menekültügyi minisztérium közölte a kormány *Hivatalos Lapjában*, hogy leállította a magyar menekültek Szövetségi Köztársaságba szállítását. A transzportok napok óta történő szüneteltetése akkor már sejteni engedte az események illetén befejeződését. A minisztérium közleményében megismételte a fenti érveket a német áttelepülőkről és menekültekről, valamint a telített átmenő- és felvevőtáborokról. A kormány bulletinjében a szövetségi menekültügy közzétette azt is, hogy a Schaldingban kitöltött 126 magyar hazatelepülési kérelemből bécsi visszajelzések szerint a magyar hatóságok 115 hazatérést jóváhagytak, 11 magyar állampolgár esetében azonban megtagadták a repatriálási engedélyek kiadását.³⁵ A hazatérési nehézségek okainak vizsgálata már meghaladná ezen dolgozat célkitűzését. Összességében kétségkívül elmondható, hogy a Német Szövetségi Köztársaság teljesítette vállalt kötelezettségét, és az 1956-os magyar menekültek csaknem egytizedét befogadta.

³⁴ BA B150/5139.

³⁵ *Bulletin*, Nr. 21. 183. (1957. január 31.)